

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

dr. sc. Anita Runjić-Stoilova, izv. prof.

**ASIMILACIJE KAO OBAVEZAN FONOLOŠKI PROCES
U HRVATSKOM STANDARDNOM JEZIKU**

Recenzentice: dr. sc. Elenmari Pletikos, doc. i dr. sc. Mihaela Matešić, izv. prof.

Datum objavljivanja na webu: 15. rujna 2021.

ZNANSTVENO PODRUČJE: Humanističke znanosti

ZNANSTVENO POLJE: Filologija

ZNANSTVENA GRANA: Fonetika

STUDIJSKI PROGRAM: Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost

NASTAVNI PREDMET: Fonetika i fonologija

GODINA I SEMESTAR: 1. godina, 1. semestar

GODIŠNJI / TJEDNI BROJ SATI:

Predmet godišnje – 30 sati predavanja + 30 sati vježbi (3x)

Tema: 4 sata predavanja + 4 sata vježbi (3 skupine) = 12 sati vježbi

NASTAVNA CJELINA: Prozodija

NASTAVNA JEDINICA: Asimilacije

NASTAVNO SREDSTVO: PowerPoint prezentacija

NASTAVNO POMAGALO: računalo, projektor

ISHODI UČENJA:

- definirati pojmove fonem i glasnik
- objasniti šest odnosa između fonema i glasnika
- objasniti pojmove asimilacija, adaptacija i koartikulacija
- nabrojiti asimilacije prema dohotomijama
- navesti vrste asimilacija
- objasniti deset asimilacijskih pravila prema Škariću
- dati primjere za svako asimilacijsko pravilo

KORELACIJA: Fonetika i fonologija

LITERATURA ZA STUDENTE:

- Brozović, D. (2007). Fonologija hrvatskoga standardnog jezika. U: Babić, S., Brozović, D., Škarić, I., Težak, S. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. 161-206. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Runjić-Stoilova, A. (2010). Razlike u glasničkim preinakama kod profesionalnih i neprofesionalnih govornika. *Croatica et Slavica Iadertina*, VI (2010), 73-88.
- Škarić, I. (2007). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić, S., Brozović, D., Škarić, I., Težak, S. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. 17-151. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Asimilacije kao obavezan fonološki proces u hrvatskom standardnom jeziku

1. UVOD

Oduvijek se kritički osvrćemo na govor i pismo. Zahvaljujući, posebice medijima, danas je ta kritičnost sve veća. Treba znati dobro govoriti ako se želi ostaviti dobar dojam na publiku i na nju djelovati. Način govora nije osobna stvar pojedinca, o njemu prosuđuju svi oni koji slušaju poruke govornih profesionalaca.

Ocjenjuje li se tuđi govor, čini se to na temelju jezične ispravnosti, dikcije, glasa, naglasaka, ali i na temelju asimilacija. Kada se o asimilacijama govori, ne navode se kao pogreške zbog kojih bi se nečiji govor ocijenio neprihvatljivim. To ne znači da su one manje važne, manje zanimljive ili da njihovo neprovođenje manje smeta slušateljima. Koliko god se njihovo provođenje podrazumijevalo, razna istraživanja (Runjić-Stoilova 2006, 2010, 2011; Runjić-Stoilova i Tomelić Ćurlin 2009, 2010) pokazala su da provođenje asimilacija stvara poteškoće čak i onima kojima je govor zanimanje (voditeljima, novinarima, spikerima) i koji bi trebali biti govorni uzor drugima. Osim navedene autorice provođenjem asimilacija bavili su se, posebice Škarić (1969/70, 1987, 1988, 1991a, 1991/92, 2001, 2007, s Kišiček 2006) te Brozović (1972/73, 2001), Horga (2005) i Silić (2003, s Pranjković 2007).

U izgovoru fonetskih riječi npr. /kod kuće/, /znat će/ i /iz Zagreba/, između dviju izgovornih varijanata za svaku: 1. [kot_kuće] ili [kod_kuće]; 2. [zna_tće] ili [znat_tće] i 3.

[i_zagreba] ili [iz_zagreba], ispravna je ona prva, jer učili smo: piši kao što govoriš, čitaj kao što je napisano. Ipak, svjesni smo da ne govorimo sve kao što je napisano niti zapisujemo sve što govorimo. Ne zapisujemo primjerice naglaske, rečeničnu intonaciju, stanke, tempo, jačinu... Iako se čini da su ove tvrdnje općeprihvaćene, mnogi misle (i tu nema razlike između neobrazovanih i obrazovanih) da griješe ako izgovore na način [kot_kuṭe] ili [znaṭe]. Još od prvih sati obrazovanja slušamo savjete kako se svaka riječ i svaki glasnik uvijek mora izgovoriti u potpunosti. Posljedica vjerovanja u istovjetnost sustava pisanja i govorenja jest razbijena cjelovitost rečenične forme u govoru i isprekidan ritam.

Škarić (1969/70) konstatira da je problem u pravopisu samom, ali ga ne želi namjerno povezivati s problemom govora. Najjednostavnije je srediti odnose između pisanja i govora prihvaćanjem činjenice da se jezik ostvaruje u dva različita oblika – govoru i pisanju. Škarić (1969/70) zaključuje da bi odnose govora i pisanja mogli izreći jednostavnom uputom: piši kao što je propisano, govori (i čitaj) kao što je pravilno! Ili kao što je Ivšić preporučivao: „od govornika se zahtijeva jasan izgovor svake riječi...ali to se ne odnosi na svako slovo u pisanoj riječi... Jasan izgovor je onaj u kojem se čuju samo oni glasovi koji se doista čuju u pravilnom izgovoru“ (Ivšić 1938/39, prema Škarić 1969: 2).

2. GLASNIK I FONEM

Za razumijevanje asimilacija treba najprije definirati pojmove *glasnik* i *fonem*. Savladati pravilan izgovor nekog jezika, stranoga ili materinjeg, znači usvojiti čitav niz izgovornih navika, tj. pokreta i položaja govornih organa, na kojima se zasniva njegov glasnički sustav. Temeljno je pitanje u razumijevanju mehanizama govorne proizvodnje dihotomija između: reprezentacijske, jezične razine formulatora i fizičke, izvedbene razine artikulatora (Keating 1990, prema Horga 2005: 63). Prva reprezentacijska razina opisuje se kao sustav apstraktnih, invarijantnih i diskretnih jedinica (fonema), a druga kao skup promjenjivih, kontinuiranih i djelomično istodobnih obrazaca izgovornih pokreta, čime se proizvodi jednako tako promjenjivi i nediskretni akustički signal, odnosno glasnik (Horga 2005).

Osim Horge (2005), glasnik i fonem definiraju i drugi autori, npr. Škarić (2001) kaže da glasnik univerzalni govorni entitet, a fonem mentalni specifični jezični entitet te da se fonemi u govoru signaliziraju glasnicima. Prema Jelaski (2005: 83) fonemi su govornikov unutrašnji pojam pojedinog glasnika koji ima različite izgovorne oblike ovisno o glasničkoj okolini ili pojedincu. Fonemi su predodžba ne samo jezikoslovaca nego svih govornika ljudskih jezika.

Oni ne postoje kao objektivna stvarnost, nego se u govoru ostvaruju glasnicima. Svaka dva različita glasnika predstavnici su dvaju različitih fonema ako su upotrijebljena za stvaranje različitih riječi (Barić i sur. 1997).

Postoje mnoge nijanse u izgovoru svakoga glasnika, što ovisi o okolini u kojoj se nađe i o pojedincu, o njegovim fiziološkim uvjetima, raspoloženju i životnoj dobi. S obzirom na prvi uvjet glasnici se različito ostvaruju u govoru ovisno o susjednim glasnicima u nizu. Tako u hrvatskom standardnom jeziku razlikujemo primjerice više glasnika /k/. Njihov izgovor može biti uvjetovan npr. samoglasnikom koji slijedi. Govorni organi prelaze iz položaja u kojem se izgovara suglasnik /k/ u položaj u kojem se izgovaraju pojedini samoglasnici. Svaki taj prijelaz daje drukčije, dodatno svojstvo suglasniku /k/. S obzirom na njihovu razlikovnu sposobnost, oni predstavljaju jedan fonem /k/ i zovu se izgovorne varijante (alofoni); /k/ u npr. /kino/ ima palatalni izgovor, a u /kula/ - velarni. Postoji onoliko različitih /k/, koliko i mogućih kombinacija tog suglasnika sa samoglasnicima. Ove različite kombinatorne varijante fonema nastaju spontano, a akustičke razlike koje postoje, i koje se jasno vide na spektogramima, uhom se ne percipiraju (Malmberg 1974: 62).

Dakle, isti se glasnici mogu percipirati kao različiti fonemi, a različiti kao isti ovisno o djelovanju okruženja. Isti se fonem govorno ostvaruje različitim glasničkim inačicama (alofonima) uz različite okolne glasnike (Škarić 1991b: 36).

Prema Škariću (1991a, 1991b, 2001, 2007) odnos glasnika i fonema može se sažeti u šest vrsta odnosa.

1. Fonem se može u govoru ostvariti kao glasnik koji je njegovo tipično ostvarenje, npr. /a/ se ostvaruje kao [a], /g/ kao [g], /z/ kao [z] itd. Tipično je ostvarenje fonema onaj glasnik koji se najčešće javlja i koji je relativno najnezavisniji od okoline.
2. Fonem se može ostvariti i kao tipična realizacija drugog fonema, npr. za /d/ se izgovara [t] u [ot_koga] ili [ot_kuda].
3. Može se ostvariti kao alofonska realizacija, tj. realizacija koja se od tipične razlikuje za jedno razlikovno obilježje, a nije tipična realizacija nekog drugog fonema, npr. dental /n/ kao velar [ŋ] u [taŋka].
4. Dva se fonema mogu ostvariti kao tipična realizacija trećeg, kao jedan sliveni glasnik, npr. spoj /n-j/ kao [ɲ], fonemski lik /dan je/ može se ostvariti kao [dane], što je samo jedna dopuštena mogućnost, ili spojevi /ts/ i /ds/ mogu se ostvariti kao [tʂ] u riječima [osmoʂski] (za /osmotski/) ili [noʂski] (za /nomadski/).

5. Fonemi se govorno mogu ostvariti nikakvim glasnikom (Škarić 2007: 117), i to izgovaranjem jednog umjesto dvaju jednakih ili izjednačenih suglasnika, neizgovaranjem [t] i [d] ispred poluzatvornih te neizgovaranjem [t] i [d] u skupinama /st/, /št/, /zd/ i /žd/. Npr. jedno [z] u /iz zemlje/ pa se čuje [i_zemlje] ili [iz_emlje], Prema kriteriju veće napetosti inicijalnog glasnika u slogu vjerojatnija je prva varijanta, dakle [i_zemlje]. ʎ = lj
6. Nulti fonem može se ostvariti kao nefonemski glasnik: /∅/ u /pet∅/, ali i kao poseban prozodijski glasnik, npr. kao [ə] u [petə], [ʔ] u [ʔako] i sl.

Dakle, fonemi i glasnici nisu jednaki identiteti. Jedan te isti fonem ne samo da se govorno ostvaruje mnoštvom neopažajno različitih nijansa nego i različitim glasnicima, uključujući alofone, pa čak i neglasnike (Škarić 2007: 118).

3. ASIMILACIJA I KOARTIKULACIJA

Uz pojam asimilacija u literaturi se često veže i pojam koartikulacija i teško je pronaći jednoznačne definicije koje točno određuju/razgraničuju ova dva pojma. Jednostavnu definiciju donosi *The Handbook of Linguistics* (Laver 2003) i prema se razlika među ovim pojmovima čini prilično jasna:

Uzmu li se u obzir segmenti koji slijede jedan iza drugog u tijeku govora, jedan segment može utjecati na artikulacijske karakteristike segmenta koji će se tek izgovoriti, ili može biti pod utjecajem onog koji prethodi. Kada takav utjecaj prelazi granice riječi, kaže se da je to rezultat asimilacije, kada je utjecaj ograničen unutar riječi, kaže se da je to koartikulacija (Laver 2003: 176).

Ipak, nije sve tako jednostavno. Odgovori na pitanje pripadaju li asimilacija i koartikulacija kvalitativno različitim ili sličnim procesima opisanim različitim terminima, raznovrsni su i kontroverzni. Tim su se pitanjem bavili mnogi svjetski znanstvenici, ovdje se donose promišljanja samo nekolicine, npr. Webera (2001), Ohale (1993) i Chomskog i Hallea (1968). Neki autori tvrde da je teško povući jasnu granicu između asimilacije i koartikulacije, primjerice Weber (2001) koji tvrdi da je asimilacija fonološki proces u kojem se bitan (inherentan) oblik u odsječku govornog lanca mijenja pod koartikulacijskim utjecajem susjednog odsječka. Drugi pak autori, poput Ohale (1993) ta dva termina koriste kao sinonime, jer „svi ti izrazi pokušavaju opisati i objasniti sličan fenomen, tj., promjenu u fonetskoj manifestaciji određenog zvuka zbog uloge okolnih glasnika“ (Ohala 1993: 158). S druge strane, Chomsky i Halle (1968) čine jasnu razliku između ta dva procesa. Asimilacija pripada domeni lingvistike, jezične kompetencije, shvaća se kao fonološko pravilo, jer se

odnosi na promjenu distinktivnih obilježja¹. Stoga su asimilacijski procesi dio gramatike i jezično su specifični. Nasuprot tomu, koartikulacija je rezultat fizioloških i mehaničkih svojstava govornih mehanizama i određena je univerzalnim pravilima. Pripada domeni govorne izvedbe i ne može biti dio gramatike.

U hrvatskom jezikoslovlju ovim su se pitanjem definiranja asimilacija i koartikulacija bavili samo Škarić (1969/70, 1991a, 1991b, 2007, s Kišiček 2006) i Horga (2005).

Škarić suprotstavlja pojmove asimilacija i adaptacija, dok koartikulaciju definira unutar adaptacija. S obzirom na količinu promjene, razlikuje male ili velike glasničke preinake (Škarić 2007: 95). Kod malih su prilagodbi ili adaptacija promjene glasnika unutar fonološke okoline manje od veličine jedne glasničke opažajne osobine, a kod velikih, tzv. asimilacija ili zamjena promjene su veličine jedne ili više od jedne opažajne osobine. To znači da su velike preinake zamjene jednoga glasnika drugim. Ta se promjena može obilježiti slovima, dok adaptacijske promjene, kad se u mjerenju iskažu, ostaju u području istoga glasnika i ne bilježe se posebnim slovima. One se opisuju. Adaptacija nismo svjesni, ali govoru daju glatkoću i lakoću (Škarić 2007). Neizvršene se adaptacije zamjećuju kao nedobar izgovor, u normalnom se govoru utvrđuju tek mjerenjem. Više treba upozoravati na asimilacije jer su one lako uočljive, opažljive. Koartikulaciju pak definira kao prilagođavanje glasnika zglobu, a očituje se u ostvarenju dvaju načela: 1. ako u riječi treba izvesti dva puta isti pokret, obavlja se samo jedan produženi kad god za to nema zapreke i 2. pokret koji treba obaviti u riječi započinje se odmah ako za to nema zapreke. Horga (2005) slično definira ova dva pojma. I za asimilaciju i za koartikulaciju karakteristično je da predstavljaju kontekstualno uvjetovan varijabilitet govornih segmenata, pri čemu se neka svojstva govornog segmenta približavaju ili izjednačavaju sa susjednim segmentima. Tvrdi da se koartikulacija i asimilacija „mogu razlikovati ovisno o različitom stupnju međusobnog utjecaja susjednih glasnika“ (Horga 2005: 67).

4. VRSTE ASIMILACIJA

Iz ranije rečenoga može se sumirati da je asimilacija je fonološki proces u kojem dva različita glasnika postaju jednaka (Zsiga 2006). Opća su pravila sljedeća: 1. u glasničkoj skupini jači glasnik prema sebi više mijenja slabiji nego obrnuto, 2. samoglasnik koji dominira u slogu jače djeluje na suglasnik nego suglasnik na samoglasnik, 3. od dva suglasnika podjednakih

¹ Chomsky i Halle (1968) obilježja smatraju minimalnim kategorijsko-klasifikacijskim sastavnim dijelovima fonema.

stupnjeva napetosti jači je onaj na početku sloga nego na kraju sloga, 4. od dva suglasnika istoga stupnja napetosti jači je na početku sloga drugi po redu, a na kraju sloga prvi po redu (Škarić 2007: 96).

U stranoj literaturi (npr. Šuštaršič 1999, Clements 2006, Rothstein 2006, Simpson 2006, Vago 2006 i dr.) asimilacije se u povezanom govoru uglavnom dijele na asimilacije po mjestu tvorbe, asimilacije po zvučnosti i elizije.

4.1. Asimilacije po mjestu tvorbe

Što se tiče asimilacije po mjestu tvorbe među svjetskim jezicima najraširenija je prilagodba nazala po mjestu tvorbe slijedećem okluzivu, npr. u španjolskom jeziku izgovara se labijal [m] ispred [p] u riječi *un pato* 'patka', velar [ŋ] ispred [g] u riječi *un gato* 'mačka' (Clements 2006: 3234); u njemačkom se npr. dentalno /n/ iza ili ispred bilabijalnog /b/ izgovara bilabijalno [m] u riječima *haben* 'imati' i *unbedingt* 'obavezno', dentalno /n/ iza ili ispred velarnih /k/ i /g/ velarno [ŋ] u riječima *Nacken* 'vrat' i *ankleben* 'staviti na' (Simpson 2006a: 7799); u mađarskom npr. /n/ postaje bilabijal ispred drugog bilabijala u riječi *szalon-ba* [sɒlɒmbɒ] 'u salon' (Vago 2006, 4147); u slovenskom se po mjestu tvorbe asimilira samo dental /n/ ispred bilabijala i velara, npr. u frazi *ven gren*, spoj /ng/ izgovara [ŋg]. Budući da [ŋ] nije fonem u slovenskom jeziku (kao i u hrvatskom), ova je velarna asimilacija alofonska (Šuštaršič 1999).

4.2. Asimilacija po zvučnosti

Asimilacija po zvučnosti najčešća je u spojevima šumnika, npr. u poljskom se završni zvučni šumnici obezvučuju prije stanke, ali i ispred zvučnog šumnika u riječi *chleb-ek* u nom. jd. izgovara se [b], a u gen. jd. [p] *chleb-k-a* (Rothstein 2006, 9105); u mađarskom se šumnici prilagođuju po zvučnosti (unutar govorne riječi, ali i na granicama), npr. /z/ u *haz* 'kuća' izgovara se [haz], a u *haz-tol* 'iz kuće' prilagođuje se po zvučnosti idućem šumniku i izgovara [ha:sto:l] (Vago 2006: 4147); u nizozemskom bezvučni okluzivi postaju zvučni pred zvučnim, npr. *blijkbaar* ['bleɪgba:r] 'očito', zvučni frikativ postaje bezvučni pred bezvučnim u npr. *laf zijn* [laf_sɛin] 'biti kukavica' i u segmentima okluziva prije ili iza frikativa, okluzivi zadržavaju zvučnost, npr. *afbellen* ['avbɛlɐ] 'odzvoniti' (Simpson 2006b: 2755); u slovenskom jeziku asimilacija po zvučnosti slijedi opće pravilo po kojem spojevi šumnika mogu biti ili

zvučni ili bezzvučni. Kad se zvučni šumnik nađe pred bezzvučnim i sam postaje bezzvučan, npr. *risba* / [zb] i obrnuto, npr. *odkar* / [tk] (Šuštaršič 1999: 18).

4.3. Elizija

Eliziju odnosno ispadanje suglasnika nalazimo npr. u nizozemskom gdje se segmentu od dva identična suglasnika pojednostavljuje u jedan, npr. *doos zeep* [do:se:p] 'kutija za sapun' (Simpson 2006b: 2755) i u mađarskom, gdje se primjerice dva frikativa, nakon izjednačavanja po zvučnosti stapaju: *szamar* 'magarac' izgovara se [sɒmɑ:r]. U mađarskom se dvije geminate, koje se nalaze jedna do druge gotovo uvijek² krute u jednu, kao u riječi *kedre* [kɛdrɛ] 'u utorak' (Vago 2006: 4148). I u slovenskom jeziku dolazi do elizija u skupinama od dva i tri šumnika baš kao i u engleskom jeziku, gdje se primjerice okluzivi /d/ i /t/ ne izgovaraju između suglasnika unutar riječi i na granici riječi: *handsome*, *mostly*, *must be* i sl. (Šuštaršič 1999: 19).

4.4. Asimilacije prema dihotomijama

Asimilacijske promjene klasificiraju se prema trima dihotomijama na potpunu i djelomičnu (prema količini promjene), kontaktnu i distantnu (prema udaljenosti promjene) te regresivnu i progresivnu (prema smjeru promjene).

Promjena je potpuna ako glasnik postaje identičan drugom preuzimajući sve njegove fonetske značajke, u engl. frazi *ten mice* [tem_mais], gdje /n/ postaje identičan glasniku /m/ koji je na njega utjecao (primjer iz Crystal 2003: 38). Promjena je djelomična ako asimilirani glasnik dobiva neka svojstva drugog, ali ne postaje potpuno identičan njemu. Primjerice, u frazi *ten bikes*, uobičajeni oblik u ležernom govoru bio bi [tem_baiks], a ne [ten_baiks] kako bi zvučalo u opreznijem, sporijem izgovoru. U tom je slučaju asimilacija djelomična: /n/ je pod utjecajem /b/ koji slijedi, preuzevši bilabijalnost postaje [m]. No, nije preuzeo i okluzivnost od glasnika /b/ (primjeri iz Crystal 2003: 38).

Druga je klasifikacija s obzirom na to je li promjena glasnika posljedica utjecaja susjednog ili udaljenijeg glasnika. Ako glasnici stoje jedan pored drugog radi se o uobičajenijoj kontaktnoj asimilaciji, *ten mice* i *ten bikes*. Distantna asimilacija javlja se npr. u engl. frazi *turn up trumps*, gdje se /-n/ iz *turn* može artikulirati kao [m] pod utjecajem kasnije izgovorenog glasnika (primjer iz Crystal 2003: 38).

Asimilacije se razlikuju i s obzirom na smjer promjene. Regresivna (anticipacijska) promjena je ona u kojoj glasnik koji prolazi promjenu dolazi ranije u riječi nego glasnik koji

² Geminate se gotovo uvijek krute, osim tzv. lažnih geminata koje, iako identične i jedna pored druge, pripadaju različitim morfemima.

uzrokuje ili uvjetuje asimilaciju (Campbell 1999: 28). Prethodni glasnik asimilira se sa sljedećim glasnikom (Malmberg 1974: 64), odnosno mijenja se zbog utjecaja idućeg glasnika. U engleskom jeziku to je uobičajeno kod alveolarnih suglasnika u finalnim pozicijama u riječi, primjerice kada [t] postaje [k] u *hot cakes* ili kada [t] postaje [p] u *hot pise* (Crystal 2003: 38). U njemačkoj frazi *hat Peter* dentalno /t/ prilagođava se bilabijalnom /p/ koje slijedi, i samo postaje bilabijalno; umjesto spoja /tp/ izgovara se tako [bp] ili u frazi *angeblich* 'takozvani' dental /n/ ispred velara /k/ izgovara se velarno pa je to [ŋ] (Simpson 2006a). Progresivne promjene pogađaju glasnike koji dolaze kasnije u riječi nego uvjetovana okolina (Campbell 1999: 28). Sljedeći glasnik asimilira se s prethodnim (Malmberg 1974: 64). Dakle, glasnik se mijenja pod utjecajem glasnika koji prethodi, odnosno glasnik utječe na izgovor idućeg u nizu, npr. glasnik [s] postaje [ʃ] iza [d̪] u engleskoj frazi *Goodge Street* ili iza /-ch/ u npr. *lunch store* /s-/ (primjeri iz Crystal 2003: 38). Dvostruka asimilacija znači da se glasnik asimilira i s prethodnim i s idućim glasnikom npr. kad se engl. fraza *don't you* izgovori kao [ˈdəʊntʃu], u kojoj se /t/ i /y/ stapaju u afrikatu ili kad se [d] i [j] stapaju za izgovor [d̪j] u frazi *could you* (primjer iz Crystal 2003: 38). Regresivna asimilacija javlja se primjerice u hrvatskom, poljskom, japanskom, mađarskom i španjolskom jeziku, progresivna u npr. njemačkom i engleskom, a dvostruka u npr. nizozemskom, njemačkom i engleskom (Runjić-Stoilova 2011).

5. ASIMILACIJSKA PRAVILA U HRVATSKOME JEZIKU

Fonemi se, kako je već rečeno, govorno ostvaruju tako što se u nizovima međusobno prilagođuju zbog štednje suvišnog izgovornog napora. To je asimilacija. Asimilacije (preinake) promjene su koje se događaju za barem jedno opažajno obilježje. Mogu biti fonemske i glasničke (fonetske). Asimilacija je fonemska ako govornik asimilacijsku promjenu doživljava ne kao prisilu konteksta riječi, nego kao slobodan izbor oblika riječi. Fonetska je ako pri preinačavanju ostane živo predočavanje ishodišnog fonema, što se izrazito događa kada dodir glasnika presijeca živa morfemska granica ili junktura, tj. granica između fonoloških riječi (Škarić 2007: 104-105). Nastaju od živih fonetskih promjena, a živa pravila treba razlikovati od bivših, sada mrtvih³ pravila. Živa asimilacijska pravila (Škarić 1991a) ili fonološki uvjetovane alternacije (Barić i sur. 1997) sposobni su djelovati kao operatori za

³ Ta su pravila sibilizacija, palatalizacija, jotacija i dr. Pamte se oblici riječi kakvi su od njih nastali, pa pripadaju fonološkom opisu, a ne opisu izgovornih preinaka (Škarić 2007: 104).

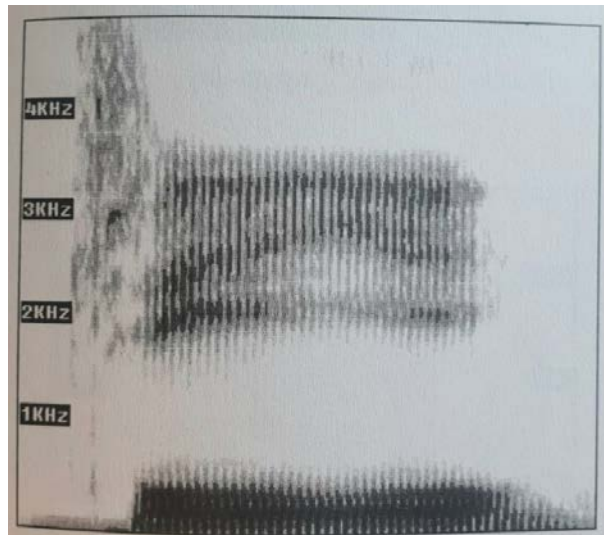
kodirano ostvarivanje fonemskih jedinica i za dekodiranje takvih ostvarenja. Ova izgovorna pravila znaju i govornik i slušač, prvomu su pravila za kodiranje, a drugome za dekodiranje fonema. Način izgovaranja ovisan je, kako je već rečeno, o okolnim glasnicima i naziva se kodiranim izgovaranjem. Tko ne primjenjuje kod, govorit će izlomljeno, a onaj tko taj kod ne poznanje teško će foneme pohvatati (Škarić 2001: 17).

Podjele asimilacija u hrvatskom jeziku različite su prema različitim autorima. Barić i sur. (1997) asimilacija pravila dijele u pet skupina: 1. asimilaciju po zvučnosti, 2. asimilaciju po izgovornom mjestu, 3. stapanje glasnika, 4. ispadanje glasnika i 5. umetanje glasnika. Škarić (2001, 2007) donosi podjelu prema kojoj u hrvatskome ima deset živih obvezujućih asimilacijskih pravila: 1. međusamoglasnički [j̥], 2. izjednačavanje suglasnika po napetosti (zvučnosti), 3. izgovaranje jednoga umjesto dvaju jednakih ili izjednačenih suglasnika, 4. neizgovaranje [t] i [d] ispred poluzatvornih, 5. neizgovaranje [t] i [d] u skupini /st/, /št/, /zd/, i /žd/, 6. sliven izgovor dvaju fonema, 7. izgovaranje /n/ kao [m] ispred [p], [b] i [m], 8. izgovaranje posebnih alofona, 9. palatalizacija piskavih /s/, /z/ i /c/ ispred nepčanih zaprječnih suglasnika, 10. izgovaranje nefonemskih glasnika.

5.1. Međusamoglasnički [j̥]

Prijelazni klizeći polusamoglasnik [j̥] u normalnom se hrvatskome govoru dodaje između dvaju samoglasnika, od kojih je barem jedan /i/ ili /e/, i bilo kojeg drugog samoglasnika. Takav se nehotimično umetnut nefonemski glasnik jedva ili nimalo ne razlikuje od hotimičnog izgovora fonema /j/ u takvom položaju, npr. [i̥j̥onda] za /i onda/. Nestalnost glasnika /j/ njegova je opća narav i iskazuju je i pisma raznih europskih jezika. Kolebamo se u pisanju i izgovaranju ovoga fonema, izrazito u međusamoglasničkim sklopovima, u njima prisutnost i odsutnost glasnika [j] nije posve jasna. Rezultati istraživanja (Škarić 1985) pokazuju da se među samoglasnicima /a/, /o/, /u/ uvijek jasno razabire kad je /j/ hotimice izgovoren, a kad nije. Može se zaključiti da se fonem /j/ nalazi u tim sklopovima uvijek kada se u njima čuje glasnik [j]. No, drukčija je slika samoglasničkih sklopova sa /i/ ili /e/ na prvom ili drugom mjestu. Slušno prepoznavanje je slabo i rezultati pokazuju da realizacija glasnika [j] može biti dovoljno obavijesna o prisutnosti fonema /j/ u takvim sklopovima. Ovu međusamoglasničku poziciju sa /i/ i /e/ moramo shvatiti kao poziciju neutralizacije /j/ i /ne-j/, koju predstavlja nulti fonem, sve da se glasnik [j] i pojavi. A on se može u različitim stupnjevima pojavljivati u toj poziciji. Prema Brozoviću (2007) oba fona koja predstavljaju grafem *j* ostvaruju se u širokom izgovornom rasponu slušno gotovo neuhvatljivih inačica. Pri

tomu se neke krajnje približuju, a oba fona izgovaraju se često oslabljeno, što nam onda otežava njihovu točnu identifikaciju. Odnos između [i] i [i̥] u načelu je isti kao kod [r̥] i [r], samo što u prvom slučaju kao osnovni glasnik doživljavamo samoglasnik [i], a u drugom suglasnik [r]. U našoj je svijesti [i̥] povezan sa sonantom [j], a ne sa samoglasnikom [i] (Brozović 2007: 188).

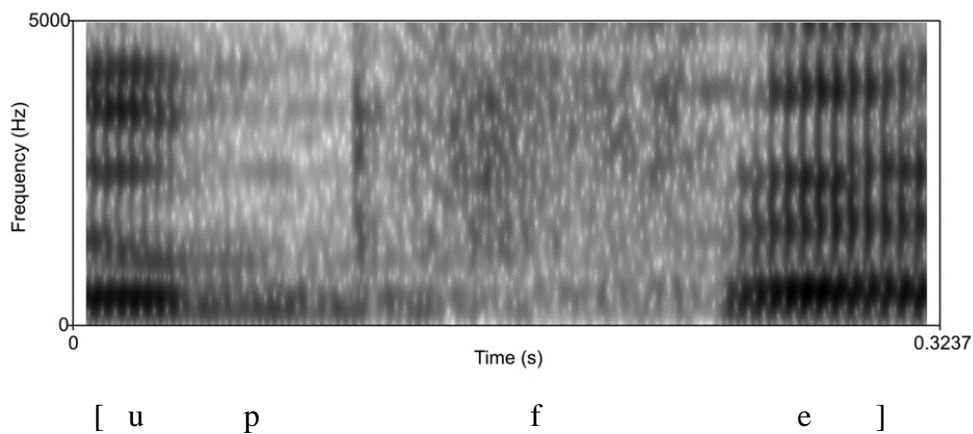
Slika 1. Sonogram međuglasničkog [ij] u riječi /čiji/⁴

5.2. Izjednačavanje suglasnika po napetosti (zvučnosti)

Pravilo je u hrvatskom standardnom jeziku da se suglasnici različitih zvučnosti u skupini izgovaraju istom zvučnošću, i to onom koju ishodišno ima posljednji (najjači) suglasnik u toj skupini. To je regresivna asimilacija. Razlog je za to fonetski; od dvaju susjednih suglasnika, a koji nisu na kraju riječi, drugi se izgovara jače. Pravilo je, dakle, da će se prvi izjednačavati prema drugome, a ne obrnuto, jer je na istoj napetosnoj stubi drugi po redu jači na prednjoj, tj. eksplozivnoj strani sloga (Škarić 2007: 109). To izjednačavanje unutar fonološke riječi dovodi do zamjene fonema zvučnim parnjakom, npr. fonemski lik /s bratom/ izgovara se [z bratom]), a fonemski lik /bez potrebe/ izgovara se [bes potrebe]. To izjednačavanje unutar fonološke riječi dovodi do zamjene fonema zvučnim parnjakom, što dovodi i do alomorfiranja morfa u kojem je fonem /z/ npr. u morfu /iz/, a postaje fonem /s/ u riječi /iskupiti/, gdje je temeljni morf alomorf /is/. Dvije su takve alternacije: ozvučivanje: /p/ - /b/, /t/ - /d/, /k/ - /g/, /s/ - /z/ (npr. fonemski lik /s bratom/ izgovara se [z bratom]), /š/ - /ž/, /č/ - /dž/, /ć/ - /đ/, /s/ -

⁴ Slika je preuzeta iz Bakran (1996).

/ž/ i obezvučivanje: /b/ - /p/, /d/ - /t/, /g/ - /k/, /z/ - /s/ (npr. fonemski lik /bez potrebe/ izgovara se [bes_potrebe]), /ž/ - /š/, /dž/ - /č/, /đ/ - /ć/. Ovakva se zamjena događa usporedo u fonemici i u izgovoru, a prati je i pravopis. Iznimno, pravopis je morfonološki i ne prati izgovornu i fonološku zamjenu fonema /d/ u /t/ ispred /s/, /š/, /c/ i /ć/, npr. u riječima *odsjediti*, *odšuljati*, *odcijepiti*, *nadčuvar*, s obrazloženjem da bi tom izmjenom bila propuštena i iduća, a ta je slijevanje /ts/ u /c/, /tš/ u /ć/, a u /tc/ i /tč/ gubljenje /t/. Za fonemske likove /odsjediti/, /od šume/ trebalo bi se izgovoriti [o_̣ʃsɛditi], [o_̣ʃʃume], a ne [ot_̣sɛditi], [ot_̣ʃume], iako ni takav izgovor ne bi narušio opći dojam o normalnom izgovoru u hrvatskom. Takav izdvojeni izgovor [t_̣s] i [t_̣ʃ] postiže se uz naglašenu dikciju, ali ništa nije prirodnije nego da se u brzom spontanom govoru skupovi /ts/ i /ds/ izgovore sliveno. Spojevi /ts/, /ds/ te /tš/ i /dš/ zapravo su afrikate /c/ odnosno /ć/. Afrikate su glasnici sliveni od okluziva i frikativa, okluziv /t/ ugrađen je u početni dio afrikata /c/, /ć/, /ć/.

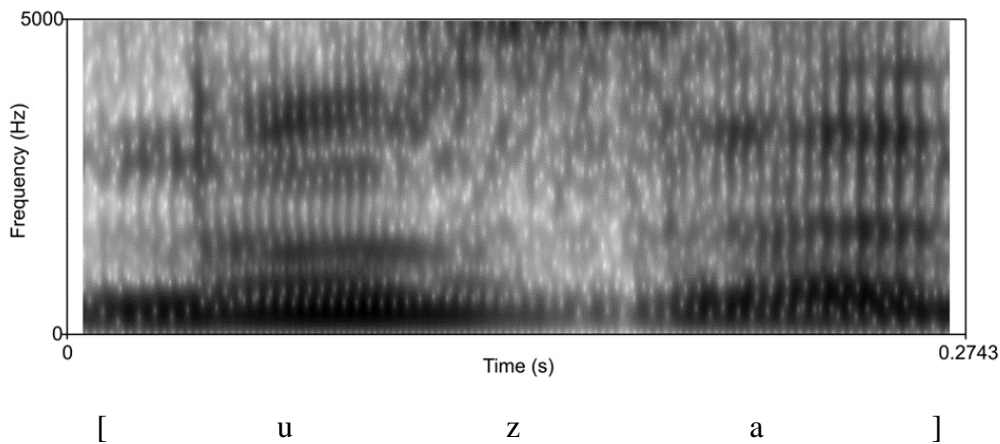
Slika 2. Sonogram i transkripcija isječka [upfe] u riječi /subfebrilnost/⁵

5.3. Izgovaranje jednoga umjesto dva ista suglasnika

Ako se u hrvatskom dva ista suglasnika nađu jedan do drugog u istoj govornoj riječi, izgovara se jedan. Iz suglasničkog skupa ispadaju suglasnici isti ili slični po artikulacijsko-akustičkim svojstvima. Oba ishodišna fonema ostaju ista, ali se prvi po redu ostvaruje neglasnikom, a kod mu je samo pravilo o neizgovaranju. Npr. fonemski lik /iz Zagreba/ izgovara se [i_̣zagreba], a /od danas/ kao [o_̣danas]. Škarić (1969/70) razlikuje udvojene i prividno udvojene suglasnike. Udvojenim suglasnicima kao posebnom kategorijom smatra samo one susrete jednakih suglasnika koji se događaju unutar iste riječi, pripadaju dvama slogovima kao što je to npr. u

⁵ Ilustracije prikazuju provedene asimilacije za pojedini primjer.

talijanskom jeziku. Prividno udvojeni suglasnici, tj. oni koji nastaju kod dodira dvije riječi, mogu se naći u svim jezicima gdje je distribucija suglasnika takva da se isti suglasnik može naći na početku i na kraju riječi, a takvih je jezika mnogo. U našem jeziku, kao što je poznato, nema udvojenih suglasnika⁶ (Škarić 1969/70: 146), ali se spominju izuzetci, npr. /najjači/, /najjužniji/, a smatra se izuzetkom i izgovor dvostrukih suglasnika u nekim stranim i novonastalim riječima, npr. /podtekst/ – u izgovoru [pot:ekst].

Slika 3. Sonogram i transkripcija isječka [uza] u riječi /nuzzarada/

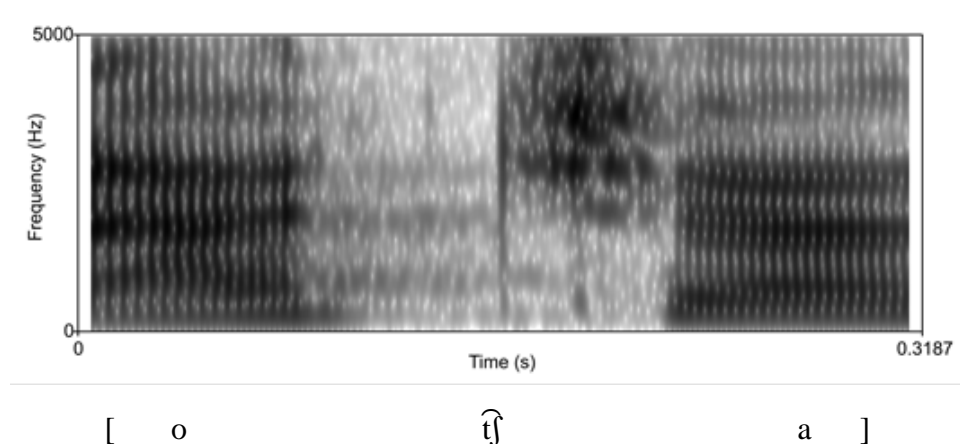
Ovdje treba naglasiti da do izgovaranja jednog od dva ista može doći nakon asimilacije po zvučnosti i po mjestu tvorbe kao npr. u fonemskom liku /iz škole/ > [i_škole] ili nakon same asimilacije po zvučnosti kao u fonemskim likovima /iz Splita/ > [i_splita] ili /lijep bi/ > [lije_bi].

5.4. Neizgovaranje [t] i [d] ispred poluzatvornih

Vrhjezični zatvorni /t/ i /d/ ne izgovaraju se ispred poluzatvornih [t̪], [t̪ʰ], [t̪ʰ], [d̪] i [d̪ʰ] pred nastavkom, sufiksom ili enklitikom. Izgovaraju se u proklitici i prefiksu. Ne otpada fonem nego izgovor. Pravilno je izgovoriti npr. [zna_t̪ʰu] umjesto [znat_t̪ʰu] za /znat ću/, [gra_t̪ʰe] umjesto [grad_t̪ʰe] za /grad će/ ili [o̪tsa] umjesto [ot̪sa]. Zatvorni [t] i [d] od proklitike ili prefiksa ispred poluzatvornih gube svoj eksplozivni dio, ali imaju svoju imploziju i zatvorno držanje, koje prosljeđuju u zatvorni dio idućega poluzatvornoga, što je dovoljno za njihovu izgovornu neupitnost (Škarić 2007: 111).

⁶ Za razliku od Škarića (1969/70), koji tvrdi da nema udvojenih suglasnika, Silić (2007) ih spominje i definira u kontekstu slivenog izgovora spojeva /ts/, /t̪s/, /ds/ i /d̪s/, kao i Brozović (2007), koji ih naziva dugim.

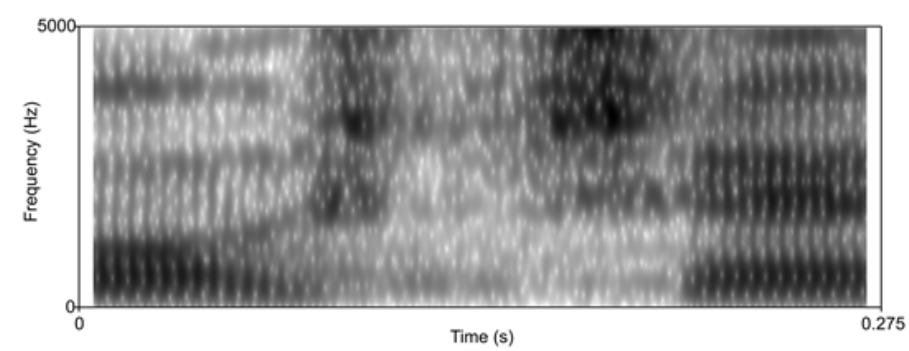
Brozović (1972/73a, 2007) u ovoj asimilaciji govori o dugim afrikatama. Kako je suglasnik /t/ okluziv, a i ugrađen je u početni dio afrikata /c/, /č/, /ć/, ništa nije prirodnije nego da se duge afrikate u slavenskim jezicima fonološki reinterpetiraju u svijesti govornika kao skupovi dental + afrikata, dakle /t/ + /c/, /č/, /ć/ (/t/ + /d/, /dž/, /đ/). To više što do dugih afrikata u nas i ne dolazi nego na spoju dvaju morfema od kojih jedan završava na dental, a drugi počinje afrikatom. Tako se prema Brozoviću (2007: 223) riječ *predci* od *predak* izgovara [pre̞t̞ʃi]. Duga je afrikata u najviše slučajeva samo najčešća, prosječna i reprezentativna fonetska realizacija ovih skupova. I Silić (2007) u ovom slučaju govori o obvezatnim udvojenim suglasnicima pa se npr. /pod četkom/ izgovara i transkribira [po̞t̞ʃ:etkom], a trebalo bi [po̞t̞ʃetkom].

Slika 4. Sonogram i transkripcija isječka [ot̞ʃa] u riječi /podčasnik/

5.5. Neizgovaranje [t] i [d] u skupini /st/, /št/, /zd/ i /žd/

Suglasnici /t/ i /d/ ne izgovaraju se, ostajući ishodišni fonemi, u skupinama /st/, /št/, /žd/, /zd/, a ispred drugog suglasnika, osim /v/, /r/ i /j/. To se ne događa u proklitikama i prefiksu. Preostali se /s/, /š/, /z/, i /ž/ asimiliraju s idućim suglasnikom prema drugim pravilima, pravilu o izjednačavanju po zvučnosti. Npr. fonemski lik /mast bi/ izgovara se [maz_bɪ], a /plašt ga/ - [plaʒ_ga]. Ako su /s/ i /z/ prislonjenice, /t/ i /d/ ne ispadaju, npr. [z_dna] je izgovor za fonemski lik /s dna/, a isto tako ne ispada ni ispred /v/ iz naslonjenice, npr. [milost_vam] za /milost vam/.

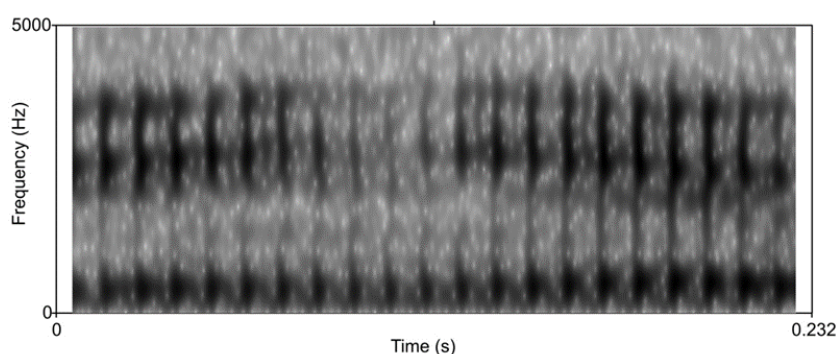

[o ʃ tʃ e]

Slika 5. Sonogram i transkripcija isječaka [oʃtʃe] u riječi /postčehovljansko/

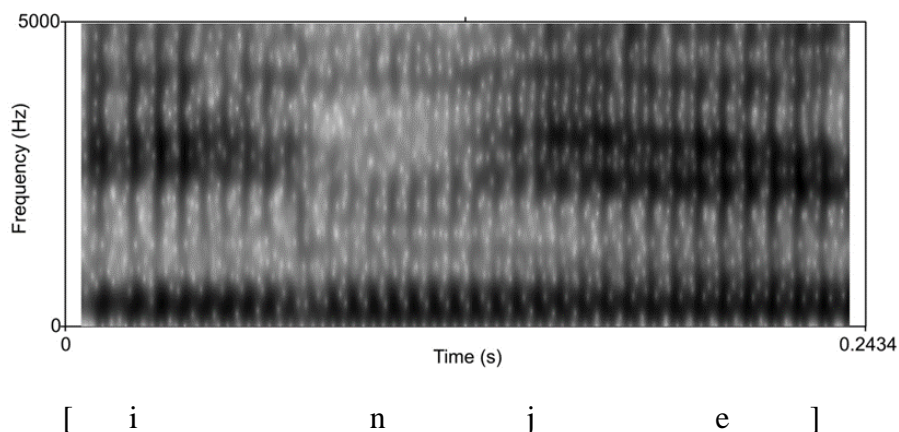
5.6. Sliven izgovor dvaju fonema

Skupine fonema /lj/, /nj/, /ts/, /ds/ i /dž/ u klasičnom se tipu općega hrvatskoga moraju izgovarati kao slijed glasnika, koji govorno signaliziraju taj slijed fonema (Škarić 2007: 114), npr. [sol_je], [konjuktura], [osmotski], [nomatski], [ot_sutra], [nadžupan] i sl. U općeprihvaćenom hrvatskom, često se ti dvofonemski sljedovi izgovaraju kao sliveni suglasnici [ʎ], [ɲ], [ts] i [dʒ] (ili [dʒ]). To nije obvezujuće pravilo, a ni ne narušava opći dojam o normalnom izgovoru. Tako se vrlo često izgovara [soʎe], [koɲuktura], [osmoʃski], [noɲatski], [oʃsutra], [naʒupan] ili [naʒupan]⁷. Slušači ove izgovore opažaju kao slivene i to im ne smeta. I Brozović (2007) se slaže da hrvatska ortoepska norma nije dosljedna ni ustaljena što se tiče odnosa [li] i [ni] te [ʎ] i [ɲ].

[i ɲ e]

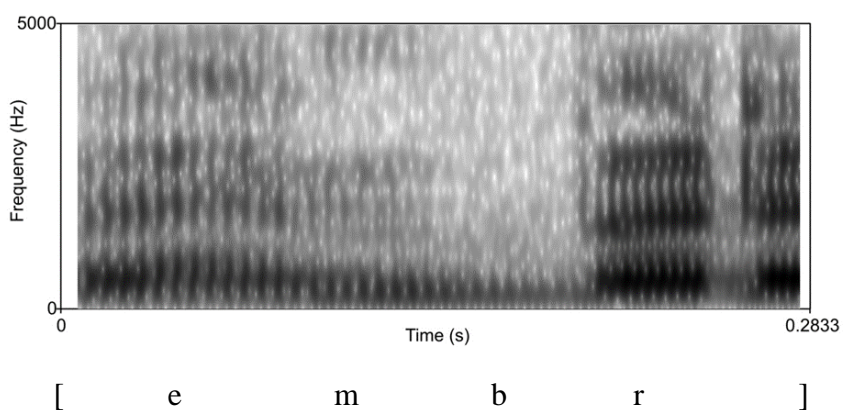
⁷ Izgovor [naʒupan] javlja se u individualnim, odnosno lokalnim izgovorima pojedinaca.

Slika 6. Sonogrami i transkripcije isječaka [ijne] i [inje] u riječi /injekcija/

5.7. Izgovaranje /n/ kao [m] ispred [p], [b] i [m] (crvenbrki, str 99)

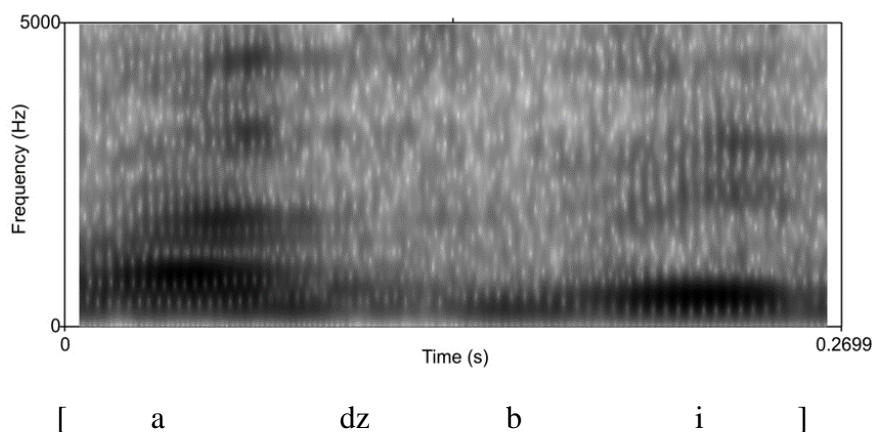
Kad se u govornoj riječi fonem /n/ nađe ispred dvousnenih zatvornih [p] ili [b], preuzima njihove značajke i izgovara se kao [m], tj. jednim produženim zatvorom usana za [mp] i [mb], pri čemu je u prvome dijelu prisutna nosnost i slabija napetost usnenih mišića. Kad se /n/ nađe ispred [m] također postaje [m] pa se izgovara samo jedan (Škarić 2007: 113). Tako se primjerice izgovara [jedam_put], [om_bi] za fonemske likove /jedan put/, /on bi/ te [da_mu] za fonemski lik /dan mu/. U dosljednom fonološkom pravopisu pisanje /n/ i /m/ predstavlja određen problem, jer nije uvijek jasno je li došlo do fonološke zamjene ili je samo izgovorna. Kriterij je fonološka riječ. Na spojevima fonoloških riječi ne dolazi do fonemske zamjene (to su spojevi prefiks/radiks i radiks/radiks), npr. /jedanput/ i /crvenbrki/, a unutar jedne fonološke riječi nastaje i fonološka zamjena (granica radiks/sufiks), npr. /stamben/ i /himben/.

Slika 7. Sonogram i transkripcija isječaka [embr] u riječi /crvenbrki/

5.8. Izgovaranje posebnih alofona

Obvezujuća asimilacijska pravila mogu promijeniti glasnike tako da izmijenjeni glasnik ne bude istovjetan ni s jednim fonemskim glasnikom, nego je poseban alofon (Škarić 2007: 114). Dakle, glasničke asimilacije po zvučnosti nastaju i onda kada pravi suglasnici nemaju parnjaka po zvučnosti među glasnicima koji su tipična ostvarenja fonema. To su u hrvatskom jeziku /f/, /c/, /h/ i oni se asimilacijom po zvučnosti mijenjaju u posebne alofonske glasnike [v], [dz] [ɣ]. Ne pripadaju dakle fonološkom, nego fonetskom sustavu hrvatskoga jezika. Izgovara se tada [grov_ga], [otadz_bi], [stray_ga] kad su fonemski likovi /grof ga/, /otac bi/, /strah ga/. Još su neki primjeri posebnih alofona: dvousnjeni [w], neprekidni [m̩], poluvokal [i̯], mekonepčani [ŋ] te palatalizirani [ç] i [ʒ] u tipu govora koji razlikuje meke od tvrdih poluzatvornih. Ti glasnici signaliziraju foneme /v/, /m/, /j/, /n/; [ç] i [ʒ] predstavljaju foneme /s/, /š/, /z/ i /ž/. Događa se to primjerice u riječima /vuk/, /dam vam/, /dan ga/, /krijem/, /vas će/, /lišće/, /iz đardina/ i sl. Ti se fonemski likovi izgovaraju redom [wuk], [dam_vam], [dan_ga], [krijem], [vaç_t̪çe], [liçt̪çe], [iz_ɟ̪ardina]. Kako posebni alofonski glasnici nisu zasebni fonemi, o njima ne postoji posebna jezična predodžba, hrvatski ih govornici nisu ni svjesni, pa ih ne umiju ni izdvojeno izgovoriti; ne dolaze u kušnju da ih pišu posebnim slovima, ne opažaju njihov drukčiji, alofonski izgovor, nego misle da izgovaraju upravo fonemske glasnike za foneme koje imaju u pomisli (Škarić 2007: 115).

Slika 8. Sonogram i transkripcija isječka [adzbi] u riječi /novac bi/

5.9. Palatalizacija piskavih /s/, /z/ i /c/ ispred nepčanih zaprječnih suglasnika

Ova vrsta asimilacija pripada asimilaciji po mjestu tvorbe⁸. Ako se u govornoj riječi ispred nepčanih šuštavih suglasnika [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ], [tʃ̣] i [dʒ̣] i nađu piskavi fonemi /s/ i /z/, oni će promijeniti svoje izgovorno mjesto i sami će se izgovarati kao nepčani. Tako će se /s/ i /z/ ispred [tʃ] i [dʒ] izgovarati kao [ʃ] ili [ʒ], a ispred [tʃ̣] i [dʒ̣] kao [ç] ili [ʒ̣], ovisno naravno o tomu je li glasnik koji slijedi zvučni ili bezzvučni. Izgovorit će se, primjerice, [beʃ̣tʃ̣aʃe] za /bez čaše/, [noç̣tʃ̣eʃ] za /nos ćeš/, [iʒ̣dʒ̣epa] za /iz džepa/... Takva će se palatalizacija dogoditi i onda kad se nađu sibilanti uz palatale nakon ispadanja suglasnika, npr. [raç̣tʃ̣eʃ] za /rast ćeš/. Kad se tim promjenama nađu dva jednaka suglasnika u doticaju, prvi se neće izgovarati, npr. [i_ʃ̣eʃira] preko [iʃ̣_ʃ̣eʃira] za fonemski lik /iz šešira/, [u_ʒ̣eʎu] preko [uʒ̣_ʒ̣eʎu] za /uz želju/, [ota_tʃ̣e] za /otac će/ itd. Takve fonetske asimilacije bez fonemske zamjene događaju se i unutar jezično-pravopisne riječi na spoju dviju fonoloških riječi, npr. [tranʃ̣tʃ̣ileanski] za /trans//čileanski/, [raʃ̣tʃ̣laniti] za /raz//članiti/ itd. U svim tim slučajevima kad su asimilacije samo fonetske, ne i fonološke, fonološki ih pravopis ne označava, već se piše u temeljnom morfu, tj. *transčilenaski*, *razčlaniti*... Unutar fonološke riječi te se promjene u fonološkom pravopisu označavaju slovima jer su se u njima fonemi izmijenili, tj. došlo je do alomorfiranja, pa se zato i govori, i misli i piše *raščlaniti* (Škarić 2001, 2007).

5.10. Izgovaranje nefonemskih glasnika

Postoje glasnici kojima se ne signaliziraju fonemi, nego im je uloga samo prozodijska, tj. oni osiguravaju govornost ili slogovnost drugih fonemskih sklopova (Škarić 2007: 115). U hrvatskom jeziku nefonemski su posebni glasnici [ə] i [ʔ]. Poseban je prozodijski glasnik

⁸ Suglasnici različiti po mjestu tvorbe jednače se tako da se prvi suglasnik skupa zamjenjuje suglasnikom koji je po mjestu tvorbe jednak drugom suglasniku skupa. Glasničkih asimilacija po mjestu tvorbe nekoliko je vrsta:

1. palatalizacija /s/ i /z/ ispred /č/ i /dž/, pa se ti glasnici izgovaraju [ʃ] (npr. izgovara se [ʃ̣tʃ̣ime] za fonemski lik /s čime/ i [beʃ̣tʃ̣ega] za /bez čega/) ili [ʒ] (npr. izgovara se [ʒ̣dʒ̣amijom] za fonemski lik /s džamijom/ i [beʒ̣dʒ̣ema] za /bez džema/). Tako bi se izgovarali i /s/ i /z/ ispred /š/ i /ž/ kad ne bi izjednačivši se s njima ispadali, npr. [i_ʃ̣kole] > [iʃ̣_ʃ̣kole] > /iz škole/ ili [i_ʒ̣ara] > [iʒ̣_ʒ̣ara] > /iz žara/.
2. suglasnici /s/, /z/, i /ž/ ispred /ć/ i /đ/ izgovaraju se [ç], u npr. [naç̣tʃ̣e] za /nas će/ ili [ʒ̣], u npr. [iʒ̣̣dʒ̣ure] za /iz Đure/;
3. suglasnik /n/ ispred /k/ i /g/ izgovara se [ŋ], npr. fonemski lik /on ga/ izgovara se [oŋ_ga], a ispred /b/ i /p/ - [m], npr. /on bi/ - [om_bi];
4. dvosusnjeni /m/ ispred zubnousnenog /v/ izgovara se kao zubnousnjeni nosni [m̥], npr. fonemski lik /znam vas/ izgovara se [znaŋ̥vas].

poluvokal [j], koji je ujedno i poseban alofon za fonem /j/. Neutralni samoglasnik [ə] ili šva pojavljuje se uvijek kad se izdvojeno izgovara neki suglasnik, npr. [kə], [sə], itd. Nalazimo ga i u riječima gdje slog nema svoga samoglasnika, npr. [fastsikəl], [krafən]. Grkljanski okluziv [ʔ] ili jaka ataka okidač je sloga kada riječ iza stanke započinje samoglasnikom, npr. [ʔonda], [ʔanka], itd. On je to jači što je samoglasnik otvoreniji. Jači je i u riječima sa silaznim naglaskom, npr. ¶*ko*, ¶*mo* (Malmberg 1972: 42). Okluziva [ʔ] nema ako ispred riječi s početnim samoglasnikom nema stanke, nego se nalazi neka riječ koja bilo da završava na suglasnik, npr. [znaʃ.onu] za /znaš onu/, ili na samoglasnik, npr. [zna.onu] za /zna onu/.

Poznavanje pravilnog izgovora unutar ovih skupina važno je zbog fonološkog pravopisnog načela, na kojem se temelji hrvatski standardni jezik. Da bismo znali kako se neka riječ piše, moramo znati ne kako se izgovara, već kako se ona misli – moramo imati njezinu jezičnu predodžbu. Ispravan izgovor je i ortoepski i ortografski problem, jer fonološki pravopis registrira foneme i njihove promjene prema stvarnom ortoepskom izgovoru.

6. ZAKLJUČAK

Slijedeći opće zakonitosti, svaki jezik i svaki njegov idiom, iznalazi svoja posebna rješenja za glasničke prilagodbe. Usvajajući jezik sredine, već dijete usvaja ta pravila. Govorenje bez prilagodbenih pravila doima se pogrešno, a razumijevanje normalnoga govora također pretpostavlja dekodiranje prilagođenih fonema. Upravo glasničkim preinakama, odnosno asimilacijama, treba u usvajanju jezika posvetiti veliku pozornost.

Za razumijevanje asimilacija treba definirati pojmove glasnik i fonem pa npr. Škarić (2001) kaže da je glasnik univerzalni govorni entitet, a fonem mentalni specifični jezični entitet te da se fonemi u govoru signaliziraju glasnicima. Govor, poznato je, ima bezbroj uvijek različitih realizacija istoga glasnika. Glasnik je određen odnosom prema susjednim glasnicima, pozicijom glasnika u riječi i rečenici. Različit je izgovor glasnika na početku, u sredini ili na kraju riječi ili rečenice. Sve to izaziva toliko različite realizacije glasnika da nerijetko jedna realizacija ulazi u polje drugoga glasnika. Odnos glasnika i fonema može se sažeti u šest vrsta odnosa.

Uz pojam asimilacije u literaturi se veže i pojam koartikulacije, a kod Škarića čak i adaptacije (Škarić 2007). On suprotstavlja pojmove asimilacija i adaptacija, dok

koartikulaciju definira unutar adaptacija. S obzirom na količinu promjene, razlikuje male ili velike glasničke preinake (Škarić 2007: 95). Kod malih su prilagodbi ili adaptacija promjene glasnika unutar fonološke okoline manje od veličine jedne glasničke opažajne osobine, a kod velikih, tzv. asimilacija ili zamjena promjene su veličine jedne ili više od jedne opažajne osobine. To znači da su velike preinake zamjene jednoga glasnika drugim. Ta se promjena može obilježiti slovima, dok adaptacijske promjene, kad se u mjerenju iskažu, ostaju u području istoga glasnika i ne bilježe se posebnim slovima. One se opisuju. Adaptacija nismo svjesni, ali govoru daju glatkoću i lakoću (Škarić 2007).

U stranoj literaturi asimilacije se u povezanom govoru uglavnom dijele na asimilacije po mjestu tvorbe, asimilacije po zvučnosti i elizije.

Asimilacijske promjene klasificiraju se prema trima dihotomijama na potpunu i djelomičnu (prema količini promjene), kontaktnu i distantnu (prema udaljenosti promjene) te regresivnu i progresivnu (prema smjeru promjene). U hrvatskom jeziku asimilacija je i potpuna i djelomična, kontaktna i regresivna.

Podjele asimilacija u hrvatskom jeziku različite su prema različitim autorima. Barić i sur. (1997) asimilacijska pravila dijele u pet skupina: 1. asimilaciju po zvučnosti, 2. asimilaciju po izgovornom mjestu, 3. stapanje glasnika, 4. ispadanje glasnika i 5. umetanje glasnika. Škarić (2001, 2007) donosi podjelu prema kojoj u hrvatskome ima deset živih obvezujućih asimilacijskih pravila: 1. međusamoglasnički [j], 2. izjednačavanje suglasnika po napetosti (zvučnosti), 3. izgovaranje jednoga umjesto dvaju jednakih ili izjednačenih suglasnika, 4. neizgovaranje [t] i [d] ispred poluzatvornih, 5. neizgovaranje [t] i [d] u skupini /st/, /št/, /zd/, i /žd/, 6. sliven izgovor dvaju fonema, 7. izgovaranje /n/ kao [m] ispred [p], [b] i [m], 8. izgovaranje posebnih alofona, 9. palatalizacija piskavih /s/, /z/ i /c/ ispred nepčanih zaprječnih suglasnika, 10. izgovaranje nefonemskih glasnika.

Kod neprovođenja asimilacija pojavljuju se različita ostvarenja fonema: od nulte, preko raznih stupnjeva destrukcije pa sve do prebacivanja u glasnik tipičan za drugi fonem (Runjić-Stoilova 2011). Jedna od najsigurnijih asimilacijskih jest asimilacija po zvučnosti i asimilacije se češće provode u spontanom govoru. Razloga za neprovođenje asimilacija moglo bi biti više: odustajanje od komunikacije, oklijevanje u komunikaciji ili pak strah od identificiranja s govornicima sličnog jezika (Runjić-Stoilova 2011: 131). Najvjerojatnije je, a još je Rešetar tako govorio, da na govor utječe to kako čovjek vidi napisano – pogotovo ako vjeruje da treba iščitavati svako slovo (Škarić 1969/70: 14).

Sve upućuje da se u našem, fonološkom pisanju, pri pisanju treba usredotočiti na lik riječi kakav imamo u mislima, a da se pri glasnom čitanju postavimo u stanje prirodnoga govora kojim se obraćamo slušačima (Škarić 2001). U fonološkom pravopisu treba načelno odbaciti pravilo: piši kao što govoriš, a čitaj kao što je napisano. Treba pisati riječi kako ih mislimo, a čitati ih kako se govori na tom jeziku.

Literatura:

- Bakran, J. (1996). *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brozović, D. (1972/73a). Dentali ispred afrikata: gube li se ili izgovaraju? *Jezik*, 20, 5, 129-149.
- Brozović, D. (2001). Načelno o pravopisnim načelima. *Vijenac*, 9, 183, 6.
- Brozović, D. (2007). Fonologija hrvatskoga standardnog jezika. U: Babić, S., Brozović, D., Škarić, I. Težak, S. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. 161-206. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Campbell, L. (1999). *Historical Linguistics: an introduction*. Edinburg: University press.
- Chomsky, N., Halle, M. (1968). *Sound pattern of English*. New York: Harper and Row.
- Clements, G. N. (2006). Feature organization. U: Brown, K. (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition). Amsterdam: Elsevier Ltd. 3232-3239. (dostupno na www.sciencedirect.com)
- Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Horga, D. (2005). Izgovorni zglobovi u spontanom govoru. U: Pranjković, I. (ur.). *Od fonetike do etike*. 63-74. Zagreb: Disput.
- Laver, J. (2003). Linguistics Phonetics. U: Aronoff, M., Rees-Miller, J (ur.). *The Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Malmberg, M. (1974). *Fonetika*. Sarajevo: IP Svjetlost, Zavod za udžbenike.
- Ohala, J. J. (1993). Coarticulation and phonology. *Language and speech*, 36/2-3, 155-170.
- Rothstein, R. A. (2006). Polish. U: Brown, K. (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition). Amsterdam: Elsevier Ltd. 9104-9110. (dostupno na www.sciencedirect.com)
- Runjić-Stoilova, A. (2006). *Asimilacije unutar govorne riječi*. Kvalifikacijski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.

- Runjić-Stoilova, A. (2010). Razlike u glasničkim preinakama kod profesionalnih i neprofesionalnih govornika. *Croatica et Slavica Iadertina*, VI (2010), 73-88.
- Runjić-Stoilova, A. (2011). *Asimilacije na granici fonoloških riječi unutar govorne riječi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Runjić-Stoilova, A.; Tomelić Ćurlin, M. (2009). Gube li se dentali ispred afrikata? - Rasprava o jednom pravopisnom problemu. *Zadarski filološki dani 2*, 405-419. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Runjić-Stoilova, A.; Tomelić Ćurlin, M. (2008). Gube li se dentali ispred afrikata? Rasprava o jednom pravogovornom pitanju. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, 4; 43-63.
- Silić, J. (2003). *Hrvatski jezik 1. Udžbenik za 1. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, J.; Pranjković, I. (2007). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simpson, A. P. (2006a). Phonetic Processes in Discourse. U: Brown, K. (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition). Amsterdam: Elsevier Ltd. 7799-7803. (dostupno na www.sciencedirect.com)
- Simpson, J. M. Y. (2006b). Dutch. U: Brown, K. (ur.) *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition). Amsterdam: Elsevier Ltd. 2754-2758. (dostupno na www.sciencedirect.com)
- Škarić, I. (1969/70). Glasovne promjene unutar izgovorene riječi. *Jezik*, 16, 5, 134-145.
- Škarić, I. (1985). Slovo, glas i fonem j. *Jezik*, 32, 2, 33-45.
- Škarić, I. (1987). Glasničke preinake. *Jezik*, 34, 3, 71-81.
- Škarić, I. (1988). Govorne predodžbe i govorne osjetne slike. *Govor*, 5, 1, 7-28.
- Škarić, I. (1991a). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. 61-377. Zagreb: HAZU i Globus.
- Škarić, I. (1991b). Jezik u pravopisu. *Jezik*, 39, 2, 33-64.
- Škarić, I. (1991/92). Sami glasnici. *Govor*, 8/9, 1/2, 1-30.
- Škarić, I. (2001). Kakav pravopis (između fonetike i fonologije). *Govor*, 18, 1, 1-31.
- Škarić, I. (2007). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić, S., Brozović, D., Škarić, I., Težak, S. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. 17-151. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Škarić, I., Kišiček, G. (2006). Izgovaranje neizgovorljivih fonema. *Govor*, 23, 1, 1-19.
- Šuštaršič, R. (1999). Assimilation and Elision in English and Slovene. / Asimilacija i elizija u engleskom i slovenskom. *Govor*, 16, 1, 15-25.

Weber, A. (2001). Help or Hindrance: How Violation of Different Assimilation Rules Affects Spoken-language Processing. *Language and Speech*, 44 (1), 95-118.

Zsiga, E. (2006). Assimilation. U: Brown, K. (ur.) *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition). Amsterdam: Elsevier Ltd. 587-595. (dostupno na www.sciencedirect.com)